

JAMHURI YA MUUNGANO WA TANZANIA

BUNGE LA TANZANIA

KAMATI YA KUDUMU YA BUNGE YA ARDHI, MALIASILI NA UTALII

TAARIFA YA KAMATI KUHUSU UTEKELEZAJI WA BAJETI YA WIZARA YA
ARDHI, NYUMBA NA MAENDELEO YA MAKAZI KWA MWAKA WA
FEDHA 2023/2024 PAMOJA NA MAONI YA KAMATI KUHUSU
MAKADIRIO YA MAPATO NA MATUMIZI YA WIZARA HIYO KWA
MWAKA WA FEDHA 2024/2025

*[Imetolewa chini ya Kanuni ya 118 (9) ya Kanuni za Kudumu
za Bunge, Toleo la Februari, 2023]*

Ofisi ya Bunge,
10 Barabara ya Morogoro
S.L.P. 941,
Tambukareri 40490,
DODOMA.

24 Mei, 2024

YALIYOMO

YALIYOMO	i
SEHEMU YA KWANZA	1
1.0 UTANGULIZI	1
1.1 Maelezo ya Jumla	1
1.2 Msingi wa Uchambuzi.....	2
1.3 Mawanda ya Taarifa	2
SEHEMU YA PILI	4
2.0 UTEKELEZAJI WA BAJETI NA UZINGATIAJI WA MAONI NA USHAURI WA KAMATI KWA MWAKA WA FEDHA 2023/2024	4
2.1 Maelezo ya Jumla	4
2.1.1 Uzingatiaji wa Ushauri wa Kamati.....	5
2.1.2 Ukaguzi wa Miradi ya Maendeleo iliyotengewa Fedha.....	6
2.1.3 Utekelezaji wa Majukumu na Mipango ya Wizara	10
2.1.4 Ukusanyaji wa Maduhuli ya Serikali kwa Mwaka wa Fedha 2023/2024	12
2.1.5 Mwenendo wa Upatikanaji wa Fedha kutoka Hazina	13
SEHEMU YA TATU	17
3.0 UCHAMBUZI WA MPANGO NA MAKADIRIO YA MAPATO NA MATUMIZI KWA MWAKA WA FEDHA 2024/2025	17
3.1.1 Makadirio ya Mapato.....	17
3.1.2 Makadirio ya Matumizi	18
3.1.3 Mambo muhimu yanayogusa sekta ya ardhi	21
SEHEMU YA NNE	27
4.0 MAONI NA USHAURI	27
4.1 Maoni na Ushauri.....	27
4.1.1 Ukusanyaji wa Maduhuli	27
4.1.2 Urejeshwaji wa Fedha za Mradi wa Kupima, Kupanga na Kumilikisha Ardhi (KKK)	27
4.1.3 Madeni ya Kodi ya Pango kwa Shirika la Nyumba la Taifa (NHC).....	28
4.1.4 Changamoto ya Upungufu wa Watumishi katika Sekta ya Ardhi Nchini	28
4.1.5 Changamoto ya Upangaji wa Matumizi bora ya Ardhi	28
4.1.6 Ucheleweshaji wa Fidia ya Ardhi katika maeneo yaliyofanyiwa uthamini	29
4.1.7 Changamoto ya Ujenzi wa Makazi katika Maeneo hatarishi	29
4.1.8 Kasi ya Utekelezaji wa Mradi wa Uboreshaji Usalama wa Milki za Ardhi (LTIP)	29
SEHEMU YA TANO	31
5.0 HITIMISHO.....	31

SEHEMU YA KWANZA

1.0 UTANGULIZI

1.1 Maelezo ya Jumla

Mheshimiwa Spika, kwa mujibu wa Kanuni ya 118(9) ya Kanuni za Kudumu za Bunge, Toleo la Februari, 2023 (Kanuni za Bunge), naomba kuwasilisha Taarifa ya Kamati ya Kudumu ya Bunge ya Ardhi, Maliasili na Utalii Kuhusu Utekelezaji wa Majukumu ya Wizara ya Ardhi, Nyumba na Maendeleo ya Makazi kwa Mwaka wa Fedha 2023/2024 pamoja na maoni na ushauri wa Kamati kuhusu Makadirio ya Mapato na Matumizi ya Wizara hiyo kwa mwaka wa Fedha 2024/2025.

Mheshimiwa Spika, Kwa kuzingatia masharti ya Kanuni ya 142 ya Kanuni za Bunge yanayohusu taarifa yoyote ya Kamati inayowasilishwa Bungeni, taarifa hii imegawanyika katika sehemu kuu tatu kama ifuatavyo:-

- (i) Sehemu ya kwanza inayotoa, Msingi wa Uchambuzi na Mawanda ya Uchambuzi;
- (ii) Sehemu ya pili inayohusu Uchambuzi na tathmini ya Utekelezaji wa Majukumu ya Wizara hii kwa Mwaka wa Fedha 2023/2024; na
- (iii) Sehemu ya tatu Makadirio ya Mapato na Matumizi kwa mwaka wa Fedha 2024/2025;
- (iv) Sehemu ya nne inayohusu Maoni, Ushauri; na
- (v) Hitimisho.

1.2 Msingi wa Uchambuzi

Mheshimiwa Spika, uchambuzi wa taarifa ya utekelezai wa Majukumu na Makadirio ya Mapato na Matumizi ya Wizara ya hii umejengwa katika Masharti ya Kanuni za Bunge. Kifungu cha 6(8)(a)(b) kikisomwa kwa pamoja na kifungu cha 7(1)(a) cha Nyongeza ya Nane ya Kanuni za Bunge Toleo la Februari, 2023, kinaitambua Kamati hii kuwa na wajibu wa kushughulikia Bajeti ya Wizara ya Ardhi, Nyumba na Maendeleo ya Makazi. Aidha, Kanuni ya 118(4) ya Kanuni za Bunge imeweka masharti yaliyotaka Taarifa za Utekelezaji Bajeti kwa Mwaka wa Fedha 2023/2024 na Makadirio ya Mapato na Matumizi ya Wizara hii kwa Mwaka wa Fedha 2024/2025, kuchambuliwa na Kamati kabla ya kujadiliwa Bungeni.

Mheshimiwa Spika, ili kukidhi masharti hayo, Kamati ilipokea na kujadili Taarifa ya Wizara hii kuhusu Utekelezaji wa Bajeti kwa Mwaka wa Fedha 2023/2024 pamoja na Makadirio ya Mapato na Matumizi kwa Mwaka wa Fedha 2024/2025. Katika hatua hiyo, Kamati ilifanya uchambuzi wa kina na kuja na matokeo kama yalivyoainishwa katika taarifa hii.

1.3 Mawanda ya Taarifa

Mheshimiwa Spika, Uchambuzi uliofanyika uligusa maeneo yafuatayo:-

- i. Utekelezaji wa Mpango na Bajeti kwa Mwaka wa Fedha 2023/2024;
- ii. Makadirio ya Mapato kwa Mwaka wa Fedha 2024/2025;
- iii. Makadirio ya Matumizi kwa Mwaka wa Fedha 2024/2025;

Mheshimiwa Spika, mambo yaliyochambuliwa yalijitokeza katika randama ya Mpango na Bajeti ya **Fungu 48** Wizara ya Ardhi, Nyumba

na Maendeleo ya Makazi na randama ya Mpango na Bajeti ya **Fungu 03** Tume ya Taifa ya Mipango ya Matumizi ya Ardhi. Wakati wa uchambuzi, Kamati iliongozwa na kigezo cha asilimia na uwiano. Aidha, njia iliyotumika ni tathmini ya jumla na ulinganisho wa mambo mbalimbali. Mambo hayo yaliwezesha Kamati kubaini hatua iliyofikiwa katika utekelezaji na mantiki ya mpango na makadirio kwa mwaka wa fedha unaokuja.

SEHEMU YA PILI

2.0 UTEKELEZAJI WA BAJETI NA UZINGATIAJI WA MAONI NA USHAURI WA KAMATI KWA MWAKA WA FEDHA 2023/2024

2.1 Maelezo ya Jumla

Mheshimiwa Spika, sehemu hii ya taarifa inaripoti matokeo ya utekelezaji wa masharti ya Kanani ya 117(2) ya Kanuni za Bunge. Kanuni hiyo ilizitaka Kamati za Bunge za Kisekta kuchambua taarifa za utekelezaji wa Bajeti za Wizara inazosisimamia kwa mwaka wa fedha unaoisha na kufanya ulinganisho wa makadirio ya mapato na matumizi kwa mwaka wa fedha unaofuata.

Mheshimiwa Spika, ili kukidhi masharti hayo tarehe 21 Machi, 2024, Kamati ilipokea taarifa ya utekelezaji wa majukumu ya Wizara hii kwa mwaka wa fedha 2023/2024 na Makadirio ya Mapato na Matumizi kwa mwaka 2024/2025. Taarifa hiyo ilijumuisha majukumu na Mpango na Bajeti ya Wizara yenyewe **Fungu 48** pamoja na Tume ya Mipango ya Matumizi ya Ardhi **Fungu 03**.

Mheshimiwa Spika, baada ya hatua hiyo, Kamati inatoa taarifa kuhusu mambo yafuatayo:

- (i) Uzingatiaji wa maoni na ushauri wa Kamati;
- (ii) Ukaguzi wa Miradi;
- (iii) Utekelezaji wa Vipaumbele;
- (iv) Hali ya ukusanyaji wa maduhuli;
- (v) Hali ya upatikanaji wa fedha;

2.1.1 Uzingatiaji wa Ushauri wa Kamati

Mheshimia Spika, wakati wa Bunge lilipojadili Hotuba ya Makadirio ya Mapato na Matumizi ya Wizara hii kwa Mwaka wa fedha 2023/2024 tarehe 23 Mei, 2023, Kamati ilitoa ushauri katika mambo kumi (10) kwa **Fungu 48** Wizara ya Ardhi, Nyumba na Maendeleo ya Makazi na kwa maeneo mahsusi matatu (3) kwa Tume ya Taifa ya Mipango ya Matumizi ya Ardhi (**Fungu 03**). Naomba kulijulisha Bunge lako tukufu kwamba, sehemu kubwa ya Ushauri imezingatiwa na sehemu nyingine inaendelea kufanyiwa kazi.

Mheshimiwa Spika, Mfano wa ushauri uliozingatiwa unahusu kuongeza bajeti ya miradi ya Maendeleo chini ya Tume ya Taifa ya Mipango ya Matumizi ya Ardhi. Maelezo ya Waziri yalionesha kuwa bajeti ya miradi ya maendeleo kwa mwaka wa fedha 2024/2025 imeongezeka kwa **asilimia 48** ikilinganishwa na mwaka wa fedha 2023/2024.

Mheshimiwa Spika, mfano wa ushauri ambao unaendelea kufanyiwa kazi ni kuhusu Taasisi, Mashirika ya Umma na Wananchi kutokulipa kodi ya Pango la Ardhi hivyo kuathiri kwa kiwango kikubwa makusanyo katika sekta hiyo. Maelezo ya Serikali yalionesha kuwa hadi Feburari, 2024, Serikali ilikuwa imekusanya **asilimia 23.4** ya madai halisi ya kodi hiyo. Kiasi hicho ni kidogo ukilinganisha na muda wa utekelezaji wa bajeti ambapo kwa makadirio Serikali ilitakiwa kuwa imekusanya **asilimia 67**.

Mheshimiwa Spika, Jambo muhimu la kusisitiza kutokana na taarifa hiyo ni kuwa, ushauri unaotolewa Bungeni unalenga kuboresha shughuli za umma kwa sekta inayohusika. Ni maoni ya Kamati kuwa, Serikali inapozingatia ushauri wa Kamati inatimiza azma ya

kufanikisha ustawi wa wananchi ambao ndio lengo kuu la Serikali. Kuchelewa kuzingatia ushauri kunaweza kuathiri ustawi wa wananchi na kuwa kinyume na matarajio ya wananchi kwa Serikali yao.

2.1.2 Ukaguzi wa Miradi ya Maendeleo iliyotengewa Fedha

Mheshimiwa Spika, Bajeti ya miradi ya maendeleo hupitishwa na Bunge kwa lengo la kuimarisha sekta inayohusika ili itoe mchango mkubwa zaidi katika uchumi, maendeleo, ustawi na kuboresha maisha ya wananchi. Bunge ambalo ni chombo cha uwakilishi wa wananchi linahitaji kujiridhisha na hali ya utekelezaji wa miradi ya maendeleo inayoidhinishiwa fedha.

Mheshimiwa Spika, Katika utekelezaji wa masharti ya Kanuni ya 117 (1) ya Kanuni za Bunge, tarehe 11 hadi tarehe 19 Machi, 2024, Kamati ilitembelea na kukagua utekelezaji wa miradi mitatu (03) inayotekelezwa katika mikoa mitatu ambayo ni Lindi, Pwani na Dar es Salaam. Miradi hiyo ni sehemu ya miradi iliyotengewa fedha kiasi cha **shilingi 220,559,270,000** kwa mwaka wa fedha 2023/2024. Naomba kubainisha ufafanuzi kuhusu miradi hiyo pamoja na kufanya majumuisho ya mambo yaliyojitokeza katika ukaguzi wa miradi kama ifuatavyo:-

A) Ufafanuzi wa Miradi

(a) Mradi Namba 4951: Upangaji wa Matumizi ya Ardhi

Mheshimiwa Spika, mradi huu unatekelezwa na Wizara kupitia Tume ya Taifa ya Mipango ya Matumizi ya Ardhi. Kwa Mwaka wa Fedha 2023/2024. Eneo la utekelezaji wa mradi linagusa Vijiji 219 vya Halmashauri za Wilaya 14 ikiwemo Halmashauri ya Wilaya Ruangwa, (16); Tunduma (20); Kilindi (1); Ludewa (16); Makete (04); Singida (20); Ushetu (20); Shinyanga (12); Igunga

(20); Bunda (16); Rorya (20); Magu (18); Buchosa (24); na Sumbawanga (12).

Mheshimiwa Spika, Taarifa ya Wizara ilionesha kuwa, katika Wilaya ya Ruangwa, utekelezaji wa mradi ulijumuisha kuandaa mpango wa matumizi ya ardhi katika vijiji 16. Vijiji hivyo ni Chikwale, Chiundu, Nambilanje, Mkaranga, Namkatila, Namkonjela, Nangandala, Nanjaru, Mbecha, Chikoko, Likwachu, Mibure, Chilangalile na Litama.

Mheshimiwa Spika, Kwa ujumla utekelezaji wa mradi unaendelea vizuri na unafanyika kwa kuwashirikisha wananchi na viongozi wa vijiji. Hali hiyo inaongeza uelewa wa kutosha miongoni mwa wananchi kuhusu mipango ya matumizi ya Ardhi. Jambo hilo linastahili pongezi na liendelee kuwa mfano wa kuigwa.

(b) Mradi Namba 2326: Kupanga, Kupima na Kumilikisha Ardhi – KKK katika halmashuri ya Chalinze

Mheshimiwa Spika, mradi huu unatekelezwa kwa utaratibu wa Wizara ya Ardhi, Nyumba na Maendeleo ya Makazi kutoa mikopo ya fedha isiyo na riba kwa Halmashauri nchini. Bunge liliidhinisha kiasi cha **Shilingi 4,500,000,000.00** kwa ajili ya kutekeleza mradi huu kwenye halmashauri mbalimbali nchini kwa mwaka wa fedha 2023/2024. Katika ziara ya ukaguzi, Kamati ilitembelea mradi wa KKK kwenye Halmashauri ya Wilaya ya Chalinze hususan, maeneo ya Msolwa na Chamakweza Mkoani Pwani.

Mheshimiwa Spika, Taarifa ya Utekelezaji ilionesha kuwa Halmashauri ya Wilaya ya Chalinze ilipatiwa Mkopo usio na

riba wa **Shilingi 2,500,000,000.00**. Mkopo huo ulitumika kupanga, kupima na kumilikisha ardhi katika maeneo ya Msolwa na Chamakweza yenye ukubwa wa ekari 440.34.

Mheshimiwa Spika, Utekelezaji wa mradi huu umekamilika kwa maeneo yote ya Msolwa na Chamakweza. Kwa hali hiyo, Halmashauriya ya Wilaya ya Chalinze inatarajia kukusanya jumla ya **Shilingi 4,500,000,00.00** kutoka kwenye mradi huo. Kwa makusanyo hayo, faida inayotarajiwa kupatikana itakuwa ni **Shilingi 2,000,000,000.00**. Faida hiyo ni sawa na **asilimia 44.45**. Pamoja na faida inayotarajiwa kupatikana hadi kamati inatembelea Halmashauri ya Chalinze hali ya urejeshwaji wa mkopo ni ya kusuasua kwani walikuwa wamelejeshwa **shilingi 300,000,000.00** tu.

(c) Mradi Na.4953: Uboreshaji Usalama wa Milki za Ardhi (LTIP)

Mheshimiwa Spika, Wizara inaendelea kutekeleza Mradi wa LTIP ambao unatekelezwa kwa Fedha za Mkopo kiasi cha Dola za Marekani **Milioni 150** kutoka Benki ya Dunia katika kipindi cha miaka mitano (2022/2023 – 2027/2028). Lengo la mradi ni kuboresha Usalama wa miliki na utoaji wa huduma za ardhi kwa wananchi. Mradi huu unatekelezwa katika Halmashauri 67 katika mikoa 15 nchini. Kwa Mkoa wa Dar es Salaam mradi unatekelezwa katika jumla ya mitaa 272 iliyopo katika halmashauri tano ambazo ni Temeke, Ilala, Kigamboni, Ubungo na Kinondoni.

Mheshimiwa Spika, Kamati ilielezwa kuwa ili kufikia lengo, mradi unajielekeza katika kuboresha utawala na usimamizi wa ardhi nchini, na Usalama wa milki za ardhi nchini kwa

wanawake na wanaume. Kwa mfano, katika Mkoa wa Dar es Salaam mradi unatekelezwa kwa kusogeza huduma jirani na wananchi kupitia vituo vya kutolea huduma za ardhi katika eneo moja maarufu kama **Ardhi Kliniki**. Aidha, huduma zinazotolewa ni pamoja na Kupanga, Kupima, Kumilikisha Ardhi; kutatua migogoro mbalimbali ya ardhi; kuongeza idadi ya wanawake wanaomiliki ardhi kisheria kwa kuwamilikisha hati za ardhi; na kutoa elimu kwa wananchi kuhusu masuala mbalimbali ya ardhi.

Mheshimiwa Spika, Kamati ilipata nafasi ya kutembelea eneo la Bunju tarehe 17 Machi, 2024 na kujionea uendeshaji wa kliniki hiyo. Pia, Kamati ilishuhudia Urasimishaji wa Ardhi katika meneo manne (04) tofauti; Utoaji wa hati kumi na sita (16) za ardhi kwa wananchi; na kusikiliza Migogoro ya Ardhi tisa (09). Aidha, hati miliki za ardhi sitini na saba (67) zilitolewa kupitia makampuni binafsi ya upimaji.

B) Yatokanayo na Ukaguzi wa Miradi

Mheshimiwa Spika, kutokana na Taarifa za utekelezaji wa miradi iliyokaguliwa pamoja na hali halisi ilivyobainika wakati wa ziara, Kamati imebaini mambo yafuatayo:-

- (i) Utekelezaji wa sehemu kubwa ya miradi iliyotembelewa na kukaguliwa na Kamati imefikia hatua nzuri hali inayoonesha kuwa miradi hiyo itakamilika kwa wakati. Hata hivyo mradi wa LTIP bado unasuasua hali inayoweza kupelekea kuchelewa kupatikana tija iliyokusudiwa; na

- (ii) Wakati wa utekelezaji wa miradi, Wizara na Tume walizingatia ushirikishwaji wa wadau na wananchi ambao ni wanufaika wa miradi husika.

Mheshimiwa Spika, Kamati inaipongeza Wizara kwa hatua zilizofikiwa katika utekelezaji wa miradi hiyo. Hata hivyo, Kamati inaendelea kuisitiza kuwa Wizara iongeze usimamizi katika miradi hiyo ili ikamilike ndani ya muda na kuleta tija iliyokusudiwa.

2.1.3 Utekelezaji wa Majukumu na Mipango ya Wizara

Mheshimiwa Spika, Kamati ilipokea na kujadili taarifa ya utekelezaji wa majukumu ya Wizara ya Ardhi, Nyumba na Maendeleo ya Makazi kwa Mwaka wa Fedha 2023/2024. Katika kufanya hivyo, kamati ilizingatia vipaumbele vya wizara kwa mwaka husika ambavyo ni:

- (i) Kusimamia miradi ya ubia na kukaribisha wawekezaji kutoka sekta binafsi ili kufanya uendelezaji wa majengo ya biashara na makazi kupitia sera ya ubia;
- (ii) Kukamilisha kanuni na miongozo ya uendelezaji wa milki;
- (iii) Kutoa elimu ya Sheria, Kanuni na Miongozo ya usimamizi wa uendelezaji miji katika Ofisi za ardhi;
- (iv) Kufanya tafiti kuhusu makazi yasiyo rasmi;
- (v) Kuwezesha Shughuli za Ofisi ya Msajili wa Bodi ya Wataalam wa Mipangomiji; na
- (vi) Kutoa elimu kwa umma kuhusu masuala ya urasimishaji na kuzuia makazi yasiyo rasmi;
- (vii) Kufanya Ukaguzi wa uzingativu wa Mipango ya Matumizi ya Ardhi iliyoandaliwa katika vijiji;
- (viii) Kufanya tathimini na ufuatiliaji wa mipango ya matumizi ya ardhi ya vijiji vilivyoandaliwa mipango ya matumizi

Mheshimiwa Spika, kwa ujumla wake shughuli nyingi zilizopangwa katika Mpango wa Mwaka 2023/2024 zinaendelea kutekelezwa vizuri na ufanisi unaonekana. Baadhi ya shughuli hizi na matokeo yake ni: -

- (i) Kusajili Hati za Hatimiliki 500,000 katika halmashauri 22, Viwanja 23,503 vimepangwa na kupimwa katika Halmashauri za Jiji la Dodoma (7,474), Wilaya ya Chalinze (9,865) na Kigoma (6,164), Hatimiliki za Ardhi 6,303 zimetolewa katika mkoa wa Dar es Salaam kupitia zoezi la kliniki za Ardhi;
- (ii) Kuratibu ugawaji wa hekta 5000 kwa ajili uwekezaji ambapo hekta 509.62 zimegawiwa kwa wawekezaji kwa matumizi mbalimbali yakiwemo viwanda, kilimo, ujenzi wa nyumba na uwekezaji mwengine;
- (iii) Kuongeza vipindi 50 vya Luninga, 257 vya redio, Makala magazetini 250 pamoja na habari 1,642 kwenye mitandao ya kijamii vilirushwa kwa umma kuhusu masuala ya sekta ya ardhi;
- (iv) Kutatua Migogoro kwa kupima Vijiji 128 vya Halmashauri za Wilaya 14 kwa kuonesha Mipaka kwa kupitia uhakiki na upimaji; na
- (v) Mipango ya matumizi ya Ardhi ya vijiji 219 imendaliwa katika Halmashauri 14 nchini.

Mheshimiwa Spika, pamoja na mafanikio hayo ya Mwaka wa Fedha 2023/2024, Kamati ilibaini kuwepo kwa changamoto kama vile upungufu mkubwa wa watendaji wa sekta ya ardhi na upungufu wa fedha za miradi ya maaendeleo. Kamati inahimiza Serikali kuwekeza katika kuajiri sambamba na kuongeza fedha za maendeleo kwa Tume ya Taifa ya mipango ya matumizi ardhi ili waweze kupima vijiji vingi hapa nchini.

2.1.4 Ukusanyaji wa Maduhuli ya Serikali kwa Mwaka wa Fedha 2023/2024

Mheshimiwa Spika, maduhuli ni sehemu ya msingi katika utekelezaji wa bajeti, Kamati ilipokea maelezo kuhusu hali ya ukusanyaji wa maduhuli kwa **Fungu 48** na **Fungu 03**. Ili kupata uhalisia unaoweza kulisaidia Bunge kuwa na picha kamili kuhusu maduhuli, Kamati ilichambua maelezo ya serikali kuhusu ukusanyaji wa maduhuli. Uchambuzi huo, ulifanyika kwa kuzingatia masuala yafuatayo:-

- (i) Kiasi kilichokusanywa ikilinganishwa na lengo la makusanyo;
- (ii) Makadirio ya uwiano wa aina ya maduhuli ikilinganishwa na uwiano wa aina hizo kwenye makusanyo halisi; na
- (iii) Ulinganisho wa kipindi kama hicho kwa mwaka wa fedha 2022/2023

Mheshimiwa Spika, katika mwaka wa fedha 2023/2024, Wizara ya Ardhi, Nyumba na Maendeleo ya Makazi **Fungu 48**, ilikadiriwa kukusanya jumla ya **Shilingi 300,000,000,00.00**. Hadi kufikia Februari, 2024, Wizara ilikuwa imekusanya **Shilingi 101,848,128,269.56** sawa na **asilimia 34** ya lengo la makadirio. Aidha, uchambuzi umebaini kwamba hali ya makusanyo hafifu imetokana na uamuzi wa Serikali kupitia **Sheria ya Fedha ya Mwaka 2023** (Finance Act, 2023) kutaka Mamlaka za Serikali za Mitaa nchini kukusanya Kodi ya Pango la Ardhi (Land Rent). Jambo hilo limeathiri kiasi cha jumla ya makusanyo ya Kodi ya Pango la Ardhi, ambacho ndio chanzo kikuu cha makusanyo katika Fungu hili. Hali hiyo imetokana na Mamlaka hizo (Halmashauri) kushindwa kukusanya kodi hiyo kwa sababu mbalimbali ikiwemo ya kukosa nguvu ya kisheria.

Mheshimiwa Spika, kwa upande wa Tume ya Taifa ya Mipango ya Matumizi ya Ardhi (**Fungu 03**), ilikadiriwa kukusanya **Shilingi 718,000,000**. Hadi kufikia februari, 2024, Tume ilivuka malengo kwa kukusanya **Shilingi 1,698,678,150** sawa na **asilimia 265.9** ya lengo. Kamati inaipongeza Tume kwa hatua hii ya kuvuka lengo la ukusanyaji wa maduhuli. Hata hivyo, ni maoni ya Kamati kwamba, upo uwezekano wa kutokuwa na makadirio halisi ya mapato kwa Tume hii. Ziada kubwa inaonyesha kuwa upangaji wa makadirio ya makusanyo ndani ya Tume hauzingatii uwezo wa vyanzo vyake vya mapato.

Kielelezo Na.01 Ukusanyaji wa Maduhuli kufikia Februari, 2024

Fungu	Makadirio	Makusanyo	Asilimia
Fungu 48 (Wizara)	300,000,000,000. 00	101,848,128,269.56	34
Fungu 03 (Tume)	718,000,000	1,696,678,150	265.9

Chanzo: Randama za Wizara na Usanifu wa Kamati

2.1.5 Mwenendo wa Upatikanaji wa Fedha kutoka Hazina

Mheshimiwa Spika, upatikanaji wa fedha zilizoidhinishwa na Bunge kwenye bajeti ni muhimu katika kutekeleza majukumu ya Wizara. Ili kujiridhisha na uwezo wa kifedha wa Wizara kutekeleza majukumu yake, Kamati ilichambua mwenendo wa upatikanaji wa fedha kwa Fungu 48 na Fungu 03 Tume.

Mheshimiwa Spika, kwa madhumuni ya kuonyesha hali halisi ya kila fungu, Kamati ilichambua mwenendo wa upatikanaji wa fedha kwa fungu moja moja kama ifuatavyo:-

a) Fungu 48: Wizara ya Ardhi

Mheshimiwa Spika, uchambuzi wa mwenendo wa upatikanaji wa fedha kwa **Fungu 48** hadi kufikia mwezi Februari, 2024, umeonesha mambo yafuatayo:-

- (i) Fedha za matumizi ya kawaida zilipatikana kwa **asilimia 49.6** ikiwa ni pungufu ya fedha zilizotakiwa katika kipindi cha utekelezaji wa bajeti ambacho ni asilimia **66.6**;
- (ii) Katika kiasi hicho cha fedha za kawaida, fedha za uendeshaji (OC) zilikuwa **asilimia 45** ya fedha zote, huku mishahara ikiwa imepatikana kwa **asilimia 64**;
- (iii) Fedha za kugharamia utekelezaji wa miradi ya maendeleo zilipatikana kwa **asilimia 80** ya bajeti;
- (iv) Katika fedha za kugharamia miradi ya maendeleo, fedha za Ndani zilifikia **asilimia 95** na fedha za nje **asilimia 47**. Hata hivyo, katika kiasi hicho cha fedha za ndani, **asilimia 77** ilikuwa ni fedha ya kulipia madeni mbalimbali ya Wizara. Taswira halisi ya mwenendo wa fedha inaonekana kwenye **Jedwali Na. 2**.

Jedwali Na.2 Upatikanaji wa Fedha kwa Fungu 48

AINA YA MATUMIZI	BAJETI ILIYOIDHINISHWA	KIASI KILICHOPOKELEWA	ASILIMIA
Mishahara	43,428,651,000.00	27,670,697,672.78	64
Matumizi Mengineyo	37,614,584,000.00	12,110,029,963.70	45
JUMLA (A)	81,043,235,000	39,780,727,636.48	64
Miradi ya Maendeleo	82,126,645,000.00	177,313,385,501	80
Kulipa madeni ya Serikali	138,432,625,000.00	138,432,625,000.00	100
JUMLA	301,602,505,000	217,094,113,137.5	72

Mheshimiwa Spika, mwenendo wa upatikanaji wa mapato kwa ujumla unaonesha changamoto ya utekelezaji wa majukumu ya Wizara. Kwa ujumla hali hiyo ilichangia kutokutekelezwa ipasavyo kwa majukumu yaliyopangwa. Kwa mwenendo huu wa upatikanaji wa fedha, ni wazi kuwa itakuwa vigumu kwa Wizara kutekeleza majukumu kama yalivyoainishwa kwenye taarifa hii.

b) Fungu 03: Tume ya Mipango ya Matumizi ya Ardhi

Mheshimiwa Spika, kwa upande wa **Fungu 03**, Tume ya Taifa ya Mipango ya Matumizi ya Ardhi, Uchambuzi wa mwenendo wa upatikanaji wa fedha hadi kufikia Februari, 2024 ulionesha mambo yafuatayo:-

- i. Tume ilipokea **asilimia 67** ya kiasi kilichoidhinishwa na Bunge ikiwa inaendana na uwiano katika kipindi cha utekelezaji wa bajeti ambacho ni **asilimia 66.6**;
- ii. Fedha za matumizi ya Kawaida zilizopokelewa zilikuwa **asilimia 58.7** ya bajeti yote. Kiasi hiki ni pungufu ya kipindi cha utekelezaji wa bajeti ambacho ni **asilimia 66.6**;
- iii. Katika kiasi hicho cha fedha za matumizi ya kawaida, fedha za matumizi mengineyo (OC) zilipokelewa kwa **asilimia 52.63**, huku mishahara ikiwa imepokelewa kwa **asilimia 80.69**;
- iv. Fedha za miradi ya Maendeleo zilipokelewa kwa **asilimia 66** huku fedha zote zikiwa fedha za ndani. Taswira halisi ya Mwenendo wa Fedha inaonekana katika **Jedwali Na. 03**.

Kielelezo Na.3: Upatikanaji wa Fedha (FUNGU 03)

AINA YA MATUMIZI	BAJETI ILIYOIDHINISHWA	KIASI KILICHOPOKELEWA	ASILIMIA
Mishahara	2,498,904,000	2,016,588,000	80.69
Matumizi mengineyo	2,293,724,000	1,207,192,463.97	52.63
Miradi ya Maendeleo	3,410,000,000	2,266,408,000	66.46
JUMLA	8,202,628,000	5,490,188,463.97	66.93

Chanzo: Randama ya Wizara na Usanifu wa Kamati.

Mheshimiwa Spika, mwenendo huo kwa ujumla unaonesha kuwa vipaumbele na majukumu yaliyopangwa kutekelezwa na Tume yalifanyika kwa ufanisi. Hali hii imechangia katika kupatikana kwa tija katika majukumu hayo.

SEHEMU YA TATU

3.0 UCHAMBUZI WA MPANGO NA MAKADIRIO YA MAPATO NA MATUMIZI KWA MWAKA WA FEDHA 2024/2025

Mheshimiwa Spika, ili kuzingatia masharti ya Kanuni ya 117(2) ya Kanuni za Bunge, Kamati ilichambua na kujadili Mpango na Makadirio ya Mapato na Matumizi ya Wizara ya Ardhi Nyumba na Maendeleo ya Makazi kwa mwaka wa fedha 2024/2025. Uchambuzi wa Kamati ulijielekeza katika maeneo yafuatayo:-

- i. Makadirio ya Mapato kwa mwaka wa fedha 2024/2025;
na
- ii. Makadirio ya Matumizi kwa mwaka wa fedha 2024/2025;
- iii. Mambo muhimu yanayogusa sekta ya ardhi.

3.1.1 Makadirio ya Mapato

Mheshimiwa Spika, Kwa kutambua uhusiano uliopo kati ya Mapato na Matumizi, Kamati ilipokea ufafanuzi wa kuhusu lengo la maduhuli kwa mwaka wa fedha 2024/2025. Uchambuzi wa ufafanuzi huo ulizingatia uzoefu uliopatikana katika ukusanyaji wa maduhuli kwa mwaka wa fedha 2023/2024.

Mheshimiwa Spika, katika mwaka wa fedha 20224/2025 Fungu 48 (Wizara) imekadiriwa kukusanya maduhuli ya **Shilingi 250,000,000,000.00** Uchambuzi wa kamati umebaini kuwa makario hayo yamepungua kwa Shilingi **50,000,000,000.00** ikilinganishwa na makadirio ya makusanyo kwa Mwaka wa Fedha 2023/2024.

Mheshimiwa Spika, uchambuzi zaidi umebaini kuwa, pamoja na kupungua kwa lengo ya makusanyo kwa upande wa Fungu 48, uwezekano wa lengo hilo kufikiwa ni mdogo. Hali hii inatokana na

ukweli kuwa, katika kipindi cha miaka miwili mfululizo, ukusanyaji wa maduhuli katika Wizara hii haukufikia asilimia 50 ya lengo.

Mheshimiwa Spika, katika mwaka wa fedha 2024/2025 Tume ya Taifa ya Mipango ya Matumizi ya Ardhi **Fungu 03** inakadia kukusanya jumla ya **Shilingi 1,018,000,000.00**. Uchambuzi wa Kamati umebaini kuwa makadirio haya yameongezeka kwa **Shilingi 300,000,000.00** sawa na **asilimia 41.8** ukilinganisha na mwaka wa fedha 2023/2024.

Jedwali Na.4 Mchanganuo wa makadirio ya Maduhuli

FUNGU	2023/2024	2024/2025	Ongezeko/punguzo	Asilimia
Wizara (48)	300,000,000,000	250,000,000,000	50,000,000,000	16.66
Tume (03)	718,000,000	1,018,000,000	300,000,000	41.8

3.1.2 Makadirio ya Matumizi

Mheshimiwa Spika, masharti ya Kanuni ya 117(2) ya Kanuni za Bunge yamelenga kuliwezesha Bunge kutumia uzoefu wa utekelezaji wa Bajeti kwa mwaka wa fedha unaoisha ili kuchambua makadirio ya matumizi kwa mwaka wa fedha unaofuata. Kwa kuzingatia lengo hilo, Kamati imechambua makadirio ya matumizi kwa mwaka wa fedha 2024/2025 kwa kufanya mambo yafuatayo:-

- i. Kulinganisha makadirio kwa mwaka wa fedha 2023/2024 na makadirio kwa mwaka wa fedha 2024/2025;
- ii. Kulinganisha mwenendo wa upatikanaji wa fedha kwa mwaka wa fedha 2023/2024 na makadirio kwa mwaka wa fedha 2024/2025; na
- iii. Kulinganisha uwiano wa aina za matumizi kwa mwaka wa fedha 2023/2024 na mwaka wa fedha 2024/2025; na

iv. Kulinganisha upatikanaji wa fedha za miradi ya maendeleo na makadirio ya fedha za maendeleo kwa mwaka wa fedha 2024/2025.

- a) **Wizara ya Ardhi, Nyumba na Maendeleo ya Makazi (Fungu –48) Mheshimiwa Spika**, Wizara hii inaomba jumla ya **Shilingi 157,455,085,000.00** ili kuimarisha sekta ya ardhi na nyumba nchini na kukuza mchango wake katika maendeleo ya Taifa, uchumi wa nchi na ustawi wa wananchi. Uchambuzi na matokeo ya matumizi ya fedha hizo unaneshia yafuatayo:-
- i. Jumla ya bajeti ya Wizara hii kwa mwaka wa fedha 2024/2025 imeshuka kwa **asilimia 3.5** ikilinganishwa na ya mwaka wa fedha 2023/2024;
 - ii. Bajeti ya matumizi ya kawaida imeongezeka kwa mwaka wa fedha 2024/2025 imeongezeka kwa **Shilingi 5,755,340,000** sawa na **asilimia 7.1** ikilinganishwa na mwaka wa fedha 2023/2024; na
 - iii. Bajeti ya Maendeleo kwa mwaka wa fedha 2024/2025 imeshuka kwa kiasi cha **Shilingi 11,470,135,000** sawa na **asilimia 14** ikilinganishwa mwaka wa fedha 2023/2024. Taswira ya makadirio ya matumizi kwa **Fungu 48** Wizara inaonekana katika **Jedwali Na. 5**

Jedwali Na 05: Ulinganisho wa Makadirio ya Matumizi kwa mwaka wa fedha 2023/2024 na mwaka 2024/2025 Fungu 48

AINA YA MATUMIZI	BAJETI ILIYOIDHINISHWA MWAKA 2023/2024	MAKADIRIO KWA MWAKA 2024/2025	%ONGEZEK O
Mishahara	43,428,651,000	50,155,528,000	15.49
Matumizi mengineyo	37,614,584,000	36,643,047,000	2.58
JUMLA	81,043,235,000	86,798,575,000	7.1
Miradi ya maendeleo	82,126,645,000	70,656,510,000	-13.96
JUMLA KUU	163,169,880,000	157,455,085,000	-3.5

b) Tume ya Taifa ya Mipango ya Matumizi ya Ardhi (Fungu -03)

Mheshimiwa Spika, kwa upande wa Fungu 03, Serikali inaomba jumla ya **Shilingi 12,173,330,000** ili kuendelea kupanga matumizi ya ardhi katika vijiji na miji yetu kwa maendeleo ya Taifa, uchumi wa nchi na ustawi wa wananchi. Uchambuzi na matokeo ya matumizi ya fedha hizo unaonesha yafuatayo:-

- i. Jumla ya bajeti kwa fungu hili kwa mwaka wa fedha 2024/2025 imeongezeka kwa **asilimia 48.1** ikilinganishwa na ya mwaka wa fedha 2023/2024;
- ii. Bajeti ya matumizi ya kawaida imeongezeka kwa mwaka wa fedha 2024/2025 imeongezeka kwa Shilingi 2,339,470,000.00 sawa na **asilimia 48.9** ikilinganishwa na mwaka wa fedha 2023/2024; na
- iii. Bajeti ya Maendeleo kwa mwaka wa fedha 2024/2025 imeongezeka kwa kiasi cha **Shilingi 1,631,232,000** sawa na **asilimia 47.8** ikilinganishwa mwaka wa fedha

2023/2024. Taswira ya makadirio ya matumizi kwa **Fungu**

03 Wizara inaonekana katika Jedwali Na. 5

Jedwali Na.06: Ulinganisho wa Makadirio ya Matumizi kwa mwaka wa 2023/2024 na mwaka 2024/2025 Fungu 03

AINA YA MATUZI	BAJETI ILIYOIDHINISHWA MWAKA 2023/2024	MAKADIRIO KWA MWAKA 2024/2025	% Ongezeko
Mishahara	2,498,904,000	3,887,780,000	55.58
Matumizi Mengineyo	2,293,724,000	3,244,318,000	41.44
JUMLA	4,792,628,000	7,132,098,000	48.81
Miradi ya Maendeleo	3,410,000,000	5,041,232,000	47.83
JUMLA KUU	8,220,628,000	12,173,330,000	48.08

Chanzo: Randama ya Wizara na Usanifu wa Kamati

Mheshimiwa Spika, Fungu 03 halina fedha za maendeleo kutoka nje. Hali hii nzuri kwani inapunguza utegemezi. Hata hivyo, ili kuongeza kasi ya kupima na kupanga matumizi ya ardhi nchini, ni vizuri Serikali ikaona uwezo wa kushirikisha wadau wa maendeleo katika sekta ya ardhi.

3.1.3 Mambo muhimu yanayogusa sekta ya ardhi

Mheshimiwa Spika, wakati wa kujadili mpango wa bajeti ya Wizara kwa mwaka wa fedha 2024/2025, mambo kadhaa yanayogusa sekta ya ardhi yalijadiliwa mambo kadhaa:-

i) Mradi wa Kuboresha Usalama wa Miliki za Ardhi (LTIP)

Mheshimiwa Spika, mradi huu unatekelezwa kutokana na Mkataba kati Serikali na Benki ya Dunia

– kiasi cha Bilioni 346 ikiwa unatekelezwa kupitia vipengele vinne (4) ambavyo ni kuongeza usalama wa milki za ardhi kwa kutoa hati miliki milioni moja maeneo ya mijini kwa njia ya urasimishaji na Hati miliki za Kimila laki tano vijijini; kuimarisha mifumo ya taarifa za ardhi, kujenga miundombinu ya ardhi; na usimamizi wa mradi.

Mheshimiwa Spika, kwa taarifa za Wizara, Katika mwaka 2023/2024 jumla ya makazi 500,000 yalipangwa kurasimishwa katika Halmashauri 23 kupitia wataalam wa ndani makazi 100,000 na kampuni binafsi za upangaji na upimaji makazi 400,000; kuanza kujenga Vituo 22 vya Upimaji na kusimika Alama za Msingi za Upimaji 400 katika muda wote wa mradi.

Mheshimiwa Spika, katika utekelezaji wa mradi Jumla ya makazi 102,276 yametambuliwa na vipande vya ardhi 62,200 vimerasimishwa kwa kutumia wataalam wa ndani kusimika alama za Msingi za Upimaji 327 zimesimikwa katika Halmashauri 26 sawa na asilimia 82. Aidha, Wizara kupitia Mradi ilipanga kupima/kuhakiki mipaka ya vijiji 700; kuandaa mipango ya matumizi ya ardhi na mipangokina ya vijiji 700 kati ya lengo la Mradi la kupanga matumizi ya ardhi ya vijiji 1,667 (kutoka lengo la awali la vijiji 250 kufuatia utekelezaji wa ushauri wa Kamati ya Kudumu ya Bunge ya Ardhi, Maliasili na Utalii).

Mheshimwa Spika, pamoja na mafanikio hayo, kasi ya utekelezaji wa mradi huu ukilinganisha na shughuli na muda uliopangwa katika kutekeleza mradi huu hairidhishi.

ii) Shirika la Nyumba la Taifa (NHC)

Mheshimiwa Spika, katika kutekeleza majukumu yake, Shirika kwa sasa linatekeleza miradi kadhaa ya Ujenzi wa Nyumba ambayo ipo katika hatua mbalimbali za utekelezaji. Baadhi ya miradi hiyo ni Mradi wa Samia Housing Scheme (SHS), Mradi wa Kawe 711 (Seven – eleven) na Mradi wa Golden Premium Residence (GPR). Aidha, Shirika limeanza kutekeleza miradi mbalimbali ya ubia kupita sera ya ubia ya Shirika.

Mheshimiwa Spika, katika kutekeleza majukumu yake, Shirika linadai madeni toka kwa wateja wake ambao ni watu binafsi pamoja na taasisi za umma na binafsi.

iii) Maboresho ya Mfumo wa Usimamizi wa Ardhi nchini

Mheshimiwa Spika, uboreshaji huo wa mfumo utawapa wananchi uwezo wa kutoa taarifa endapo watacheleweshewa huduma; Mfumo utaondoa changamoto ya upotevu wa nyaraka zinazowasilishwa na wananchi kuomba huduma, kwani zitakuwa zinawasilishwa kupitia mfumo (online); na Mfumo utaongeza uoni (visibility) kwa viongozi wa ngazi mbalimbali wa Wizara kuona utendaji wa majukumu unavyoendelea katika ngazi mbalimbali.

Mheshimiwa Spika, Mfumo huu unakusudia kuanzisha Ardhi Kiganjani App itakayomuwezesha mwananchi anayeomba huduma inayotakiwa kulipiwa atapata Namba ya Malipo (Control Number) kwenye dashboard au simu yake ya kiganjani bila kuhitaji kwenda Ofisini kuipata. Kamati inaitaka Serikali kuhakikisha inatenga fedha za kutosha ili mfumo huu uweze kuanza kazi nchi nzima.

iv) Programu ya Kupanga, Kupima na Kumilikisha Ardhi (KKK)

Mheshimiwa Spika, Wizara imeendelea kutekeleza Programu ya Kupanga, Kupima na Kumilikisha Ardhi kwa kuzikopesha Taasisi na Halmashauri mbalimbali nchini na miradi ya Wizara. Hadi kufikia Disemba, 2023, Viwanja 1,017 vimepimwa katika Halmashauri ya Jiji la Dodoma, Viwanja 7,945 na mashamba 46 vimemilikishwa kati ya viwanja 246,136 vilivyopimwa mwaka 2022/23.

Mheshimiwa Spika, Kamati ilijulishwa kuwa kumekuwa na kusuasua katika kurejesha fedha za mikopo kwa halmashauri nyingi ili kuhakikisha programu hii inakuwa endelevu. Hata hivyo, Wizara imeandaa mwongozo wa utekelezaji wa Mfuko wa Mzunguko wa Maendeleo ya Ardhi (Plot Development Revolving Fund) ambao utatoautaratibu wa namna ya fedha katika Mfuko huu utakavyotumika ili kutekeleza program ya KKK.

Mheshimwa Spika, katika kurejesha fedha ambazo halmashauri zilipewa kwa ajili ya kutekeleza program hii, Shilingi bilioni 21.7 zimerejeshwa kati ya Shilingi bilioni 50 zilizotolewa kwa halmashauri sawa na asilimia 43. Aidha, halmashauri 12 za Ofisi ya ardhi Mkoa wa Iringa zimerejesha fedha zote, halmashauri 44 zimerejesha sehemu ya fedha huku halmashauri za Manispaa ya Shinyanga na Musoma DC zikiwa hazijarejesha kabisa. Kamati inaitaka Wizara kushirikiana na Ofisi ya Rais-TAMISEMI kuhakikisha wanazibana Halmashauri zilizobaki ziweze kurejesha fedha zote ili ziende zikasaidie Kupanga, Kupima na Kumilikisha Ardhi katika maeneo mengine ya nchi yetu.

v) Changamoto katika Kulipa Fidia ya Ardhi kwenye maeneo yanayotwaliwa kwa ajili ya Miradi ya Serikali na Uwekezaji

Mheshimiwa Spika, kumekuwa na ucheleweshaji fidia wakati Serikali au taasisi zake zinapotaka kutwaa maeneo ya wananchi kwa manufaa ya umma au kupangiwa matumizi mengine tofauti na yale yaliyopo kwa sasa. Ili kukadiria kiasi cha fidia kitakacholipwa kwa mwananchi ambaye mali zake zimetwaliwa kwa manufaa ya umma, sheria inaelekeza kuwa thamani ya mali hizo zinapaswa kukadiriwa na mthamini aliyesajiliwa na bodi ya wathamini.

Mheshimiwa Spika, hali ya ucheleweshaji wa kulipa fidia hizo inachangia katika kuzalisha migogoro kati ya wananchi na Serikali au muwekezaji, kulipa riba kutokana na kuchelewesha kulipia fidia, mlundikano wa kesi za Ardhi

katika mabaraza ya Ardhi na Mahakamani na kuwafanya wananchi kuwa masikini kinyume na kusudio la Serikali la kuhakikisha ustawi katika maisha ya wananchi wake.

SEHEMU YA NNE

4.0 MAONI NA USHAURI

4.1 Maoni na Ushauri

Mheshimiwa Spika, Kamati inaipongeza serikali, kupitia Wizara ya Ardhi, Nyumba na Maendeleo ya Makazi, kwa ufanisi mkubwa wa utekelezaji wa Mpango na Bajeti ya Mwaka 2023/2024. Kwa kipekee kabisa Kamati inapongeza Wizara kwa kusimamia vyema shughuli zote za Sekta za Ardhi hapa nchini. Aidha, Kamati inaipongeza Serikali kwa kuendelea kuifanya sekta ya ardhi kuwa moja ya vipaumbele vikubwa katika mipango yake ya maendeleo hapa nchini.

Mheshimiwa Spika, Pamoja na pongezi hizi, Kamati ina maoni na ushauri kwenye baadhi ya masuala yanayopaswa kuzingatiwa na Wizara kama ifuatavyo;

4.1.1 Ukusanyaji wa Maduhuli

Mheshimiwa Spika, Kamati ina maoni kuwa ukusanyaji mdogo wa mapato yatokanayo na kodi ya pango la ardhi (Land Rent) unatokana na sheria ya fedha (Finance Act) ya Mwaka 2023 iliyoitaka Mamlaka za Serikali za Mitaa kukusanya wakati halmashauri hizo hazina kanzidata, watumishi na hata nyenzo za kisheria za ukusanyaji. Kwa sababu hiyo, Kamati inashauri kuwa Serikali ipitie upya uamuzi huo na kuleta Bungeni mapendekezo ya kurekebisha hali hiyo;

4.1.2 Urejeshwaji wa Fedha za Mradi wa Kupima, Kupanga na Kumilikisha Ardhi (KKK)

Mheshimiwa Spika, Kamati imebaini kuwepo kwa ucheleweshaji wa baadhi ya halmashauri kurejesha fedha ilizokopeshwa ili kutekeleza mradi wa Kupima, Kupanga na Kumilikisha Ardhi. Hivyo bas, Kamati inashauri kuwa Serikali kupitia Wizara ya Ardhi, Nyumba na Maendeleo ya Makazi ishirikiane na OR TAMISEMI kuhimiza wakurugenzi wa Halmashauri ambao hazijarejesha fedha hizo kurejesha ili halmashauri zingine ambazo hazijakopa zikopeshwe kwa ajili ya kuongeza ufanisi wa mradi na kuleta tija iliyokusudiwa.

4.1.3 Madeni ya Kodi ya Pango kwa Shirika la Nyumba la Taifa (NHC)

Mheshimiwa Spika, Shirika la Nyumba la Taifa (NHC) linakabiliwa na changamoto ya baadhi ya wateja wake ambao ni taasisi za Serikali kushindwa kulipa kodi ya pango kiasi cha shilingi 2,148,864,361.35. Kamati inashauri Serikali kuzisimamia taasisi zinazodaiwa na Shirika hilo kwa kuhakikisha zinatenga bajeti ya kulipa deni hilo.

4.1.4 Changamoto ya Upungufu wa Watumishi katika Sekta ya Ardhi Nchini

Mheshimiwa Spika, Wizara ya Ardhi, Nyumba na Maendeleo ya Makazi ina upungufu wa watumishi wakiwemo wakaguzi wa majengo (building inspectors) hali inayochangia ujenzi usiofuata matumizi bora ya ardhi. Kamati inashauri kuwa Serikali iongeze watumishi katika sekta ya ardhi ili kusaidia kudhibiti ujenzi holela na kusimamia matumizi bora ya ardhi nchini;

4.1.5 Changamoto ya Upangaji wa Matumizi bora ya Ardhi

Mheshimiwa Spika, kumekuwepo na migogoro mingi ya ardhi nchini inayotokana na Serikali kushindwa kupima na kupanga matumizi bora ya ardhi kwa maeneo mengi nchini. Kamati inashauri kwamba Serikali iendelee kutoa fedha kwa ajili ya kupanga kwa Tume ya taifa ya Mipango na Matumizi Bora ya Ardhi kwa ajili ya Kupima na Kupanga

hali itakayosaidia kuondoa migogoro na kudhibiti ukuaji wa miji kiholela

4.1.6 Ucheleweshaji wa Fidia ya Ardhi katika maeneo yaliyofanyiwa uthamini

Mheshimiwa Spika, kumekuwepo na changamoto ya Serikali kuchelewa kulipa fidia inapotaka kutwaa ardhi kwa ajili ya shughuli mbalimbali za maendeleo, hali inayochangia migogoro kati ya wananchi na Serikali. Kamati inashauri Serikali ihakikishe kuwa kunakuwa na uthibitisho wa uwepo wa fedha za kulipa fidia ambao utatolewa na Wizara/ taasisi mtwaaji au mwekezaji anaekusudia kutwaa ardhi husika. Aidha, Serikali ihakikishe kuwa kwa kushirikiana na wadau wote muhimu wa utwaaji inafanya Uhakiki kabla ya Mthamini Mkuu kuidhinisha majedwali ya fidia, na kabla ya hatua ya Uoneshaji majedwali hayo kwa wananchi (Disclosure Stage) kufanyika, hii itasaidia kurekebisha dosari zote ndani ya muda sahihi na kuhakikisha wananchi wanalipwa kwa wakati.

4.1.7 Changamoto ya Ujenzi wa Makazi katika Maeneo hatarishi

Mheshimiwa Spika, kumekuwepo na ujezi wa Makazi katika maeneo oevu (wetlands), maeneo ya mabonde, maeneo karibu na hifadhi za Taifa, shoroba za Wanyama. Hali hii inahatarisha Maisha ya wananchi katika maeneo hayo. Kamati inashauri Serikali iandae Mpango wa Matumizi ya Ardhi inayoendana na hali halisi ya maeneo husika ili kuwaepusha wananchi na athari hizo.

4.1.8 Kasi ya Utekelezaji wa Mradi wa Uboreshaji Usalama wa Milki za Ardhi (LTIP)

Mheshimiwa Spika, kumekuwa na kasi ndogo ya utekelezaji wa mradi wa LTIP hali inayoweza kuathiri tija ya malengo ya mradi kufikiwa

kama ilivyokusudiwa. Kamati inashauri Serikali kuongeza kasi katika usimamizi na utekelezaji wa mradi huo. Aidha, Kamati inashauri Serikali kuhakikisha Kliniki za Ardhi zinakuwa endelevu hata baada ya mradi huu ili kutatua changamoto za migogoro ya ardhi nchini.

SEHEMU YA TANO

5.0 HITIMISHO

Mheshimiwa Spika, kwa niaba ya kamati inapenda kukupongeza wewe binafsi, Naibu Spika na wenyeviti wa Bunge kwa namna mnavyotekeleza majukumu yenu katika kulisimamia na kuliwezesha Bunge letu kutekeleza wajibu wake wa kusimamia na kuishauri Serikali.

Mheshimiwa Spika, napenda kumpongeza na kumshukuru sana **Mhe Jerry William Silaa (Mb)**, Waziri wa Ardhi, Nyumba na Maendeleo ya Makazi na Mhe. Geophrey M. Pinda (Mb) Naibu Waziri wa Wizara hii kwa ushirikiano wao kwa Kamati. Aidha, nawashukuru watendaji wote wa Wizara chini ya Katibu Mkuu Mhandisi Anthony Sanga, Naibu Katibu Mkuu Ndg Lucy Kabyemela, kwa ushirikiano mkubwa walioipatia Kamati katika kutekeleza majukumu yake na usimamizi mzuri wa majukumu ya wizara kwa ujumla.

Mheshimiwa Spika, Kwa namna ya pekee nawapongeza na kuwashukuru wajumbe wa Kamati ya Kudumu ya Ardhi, Maliasili na Utalii kwa kazi kubwa walioyofanya hadi taarifa hii inaingia Bungeni. Majina ya wajumbe hao yameorodheshwa katika taarifa hii, ila kwa sababu ya changamoto ya muda, naomba majina yao yaingie kwenye taarifa rasmi za Bunge, yaani hansard.

Majina ya Wajumbe hao ni haya yafuatayo: -

1. Mhe. Timotheo Mnzava, Mb- M'kiti
2. Mhe. Najma Murtaza Giga – M/Mwenyekiti
3. Mhe. Asia Abdukarimu Halamga, Mb
4. Mhe. Cecilia Daniel Pareso, Mb
5. Mhe. Innocent Seba Bilakwate, Mb
6. Mhe. Ester Lukago Midimu, Mb
7. Mhe. Alaudin Hasham Salim, Mb
8. Mhe. Josephine Thabita Chagula, Mb

9. Mhe. Khalifa Salum Suleiman,Mb
10. Mhe. Lucy Tomas Mayenga,Mb
11. Mhe. Maida Hamad Abdallah,Mb
12. Mhe.Munira Mustafa Khatib,Mb
13. Mhe.Neema William Mgaya,Mb
14. Mhe. Oliver Daniel Semguruka,Mb
15. Mhe. Shaabani Omari Shekilindi,Mb
16. Mhe.Taska Restuta Mbogo,Mb
17. Mhe. Festo Richard Sanga,Mb
18. Mhe. Dkt. Florence George Samizi,Mb
19. Mhe.Suleiman Haroub Suleiman,Mb
20. Mhe. Askofu Josephat Mathias Gwajima,Mb
21. Mhe.Emmanuel Adamson mwakasaka,Mb
22. Mhe.Asha Abdallah Juma,Mb

Mheshimiwa Spika, mwisho lakini si kwa umuhiimu, naomba nimalize kuwashukuru Watumishi wote wa Bunge chini ya uongozi thabiti wa Katibu wa Bunge Ndg.Nenelwa Joyce Mwihambi, ndc kwa kuiwezesha Kamati kutekeleza majukumu yake ipasavyo wakati wote.

Mheshimiwa Spika, Baada ya maelezo hayo, sasa naliomba Bunge lako Tukufu likubali kuidhinisha Makadirio ya Mapato na matumizi ya Wizara ya Ardhi, Nyumba na Maendeleo ya Makazi kwa mwaka wa Fedha 2024/2025 kama yalivyowasilishwa na mtoa hoja hapo awali.

Mheshimiwa Spika, Naomba kuwasilisha, na naunga Mkono Hoja

Timotheo P. Mnzava, Mb

**MWENYEKITI WA KAMATI YA KUDUMU YA BUNGE YA
ARDHI, MALIASILI NA UTALII**